

Motiv smrti u hrvatskoj književnosti za djecu i mladež

Đoić, Katarina

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:094807>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-23**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

KATARINA ĐOIĆ

MOTIV SMRTI U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI ZA DJECU I MLADEŽ

Završni rad

Pula, rujan 2017.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

KATARINA ĐOIĆ

MOTIV SMRTI U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI ZA DJECU I MLADEŽ

Završni rad

JMBAG: 0303052602, redoviti student

Studijski smjer: Hrvatski jezik i književnosti

Predmet: Književnost za djecu i mladež

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Filologija

Znanstvena grana: Kroatistika

Mentor: doc. dr. sc. Kristina Riman

Pula, rujan 2017.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Katarina Đoić, kandidatkinja za prvostupnicu hrvatskoga jezika i književnosti ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, _____, _____ godine

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Katarina Đoić dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom *Motiv smrti u hrvatskoj književnosti za djecu i mladež* koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____ (datum)

Potpis

Sadržaj

1. Uvod	6
2. Dječja književnost	7
3. Suočavanje djece sa smrću	9
4. Koncept smrti u bajkama	12
4.1. Jacob i Wilhelm Grimm: Trnoružica	14
4.2. Jacob i Wilhelm Grimm: Snjeguljica i sedam patuljaka	15
4.3. Hans Christian Andersen: Djevojčica sa šibicama	16
5. Koncept smrti u realističnoj književnosti	18
5.1. John Boyne: Dječak u prugastoj pidžami	19
5.2. Blanka Dovjak-Matković: Zagrebačka priča	21
5.3. Stjepan Tomaš: Moj tata spava s anđelima (Mali ratni dnevnik)	24
6. Motiv smrti u hrvatskoj dječjoj književnosti	27
7. Zaključak	29
8. Literatura	30
9. Sažetak	32
10. Summary	33

1. Uvod

Tema koja se obrađuje u ovom radu nosi naziv *Motiv smrti u hrvatskoj književnosti za djecu i mladež*. O motivu smrti se ne govori mnogo pred djecom nego se smrt često predstavlja kao tabuizirana tema. U radu se kroz nekoliko naslova prikazuje motiv smrti i analizira kako se smrt predstavlja u dječjoj književnosti i književnosti za mladež.

Ovisno o kronološkoj dobi, djeca različito razumiju pojam smrti. Tijekom svojega života, neka su djeca već u ranoj dobi izložena smrti, a neka sve do odrasle dobi ne dožive to iskustvo. Pri tome postoje i spolne razlike u dječjem doživljaju smrti.

Motiv smrti se ponajprije javlja u bajkama, pri čemu se ne prikazuje kao konačno stanje nego kao nešto lijepo, dugotrajno i, često, prolazno. U bajkama smrt nije nepovratna i s njom ne prestaju sve životne funkcije. Motiv smrti je najčešće prikazan kao san što je vidljivo u bajkama *Trnoružica* i *Snjeguljica i sedam patuljaka* braće Jakoba i Wilhelma Grimma. Osim prikaza sna, motiv smrti se povezuje i s nebom, odnosno zagrobnim životom, kao u primjeru bajke *Djevojčica sa šibicama* Hansa Christiana Andersena.

Sljedeći naslov *Koncept smrti u realističnoj književnosti*, za razliku od bajki motiv smrti prikazuje kao konačno stanje. Na primjeru odabranog romana *Dječak u prugastoj pidžami* Johna Boyna prikazuje se kako devetogodišnji dječak shvaća ono što se događa oko njega. Govori se o prirodnome fenomenu smrti koji je prikazan kroz djelo *Zagrebačka priča* Blanke Dovjak-Matković te se govori o nasilnoj smrti koja povezuje djecu i rat na primjeru romana *Moj tata spava s anđelima* Stjepana Tomaša.

Na kraju, iznose se zaključci o tome kako je motiv smrti prikazan u hrvatskoj književnosti za djecu i mladež.

2. Dječja književnost

Oko definiranja i naziva dječje književnosti vodile su se mnogobrojne rasprave, međutim šezdesetih godina u Hrvatskoj dolazi do ozbiljnijeg proučavanja dječje književnosti. Dječja književnost se ne može lako niti opisati niti objasniti. Za jedne je dječja književnost samo skup knjiga, za druge ona obuhvaća knjige koje su se čitale u djetinjstvu, a za treće dječja književnost predstavlja knjige koje danas čitaju samo djeca (Hameršak i Zima, 2015).

Dječja književnost je ona književnost koja je namijenjena djeci. Djetetu ne može biti dostupno bilo koje književno djelo zbog toga što ima različitu viziju svijeta od odraslih. Korpusu dječje književnosti pripadaju i ona djela koja nisu namijenjena djeci u svojem stvaranju, ali su ih djeca prihvatila kao svoja. *To je posebni dio književnosti koji obuhvaća djela što po tematici i formi odgovaraju dječjoj dobi (od 3. do 14. g.), a koja su svjesno namijenjena djeci, ili ih autori nisu namijenili djeci, ali su tijekom vremena, izgubivši mnoge osobine koje su ih vezale za njihovo doba, postala prikladna za dječju dob, potrebna za estetski i društveni razvoj djece, te ih gotovo isključivo ili najviše čitaju djeca* (Crnković, 1990, 5-6).

Crnković i Težak (2002) objašnjavaju kako dječjoj književnosti pripadaju ona djela koja je pisac svjesno napisao za dječji uzrast, ona djela koja je izdao dječji nakladnik, odnosno dječji odjel neke nakladničke kuće, i ona djela koja se nalaze u knjižari i u knjižnici na policama namijenjena djeci. Dječja književnost je podijeljena na djela koja pripadaju pravoj dječjoj književnosti i na djela koja nisu isključivo za djecu. Djela koja pripadaju pravoj dječjoj književnosti pisana su za djecu, junaci su djeca i deklarirane su kao dječje, a u njih se ubrajaju: slikovnica, dječja priča, dječja poezija, dječji roman ili roman o djetinjstvu. Djela koja nisu pisana isključivo za djecu pripadaju graničnoj skupini te su ih djeca prigrlila, a to su: bajke, basne, roman o životinjama, historijski ili povijesni roman, avanturistički ili pustolovni roman, znanstvena fantastika, putopisi i biografska djela.

Dječja književnost obrađuje sve teme koje obrađuje i književnost za odrasle. Obrađuje teme o ljubavi, o povijesti, o pustolovini, o ratu, o drogi, o smrti, ali ima drugačiji pristup. Dječja književnost se prilagođuje djetetu jer dijete ima drugačije shvaćanje od odraslih. Kako dijete odrasta tako se i razvija njegovo shvaćanje o

smrti, ljubavi, pustolovini i itd. S obzirom na to, u korpus književnosti za djecu i mladež ulaze i djela koja problematiziraju one teme koje se smatraju manje primjerene djeci. Motiv smrti jedan je od manje zastupljenih motiva u književnosti za djecu, ali s obzirom da smrt predstavlja sastavni dio života, postoje djela koja razrađuju upravo tu temu. Međutim, da bi se o smrti u književnosti za djecu moglo pisati na primjeren način, potrebno je poznavati pojedine aspekte dječjega razvoja i način na koji razumiju smrt.

3. Suočavanje djece sa smrću

Smrt je prirodan fenomen s kojim se susreću i odrasli i djeca. Međutim o smrti se najčešće ne razgovara pred djecom jer ih se želi zaštititi od teške situacije, tužnih osjećaja. Odrasli najčešće ne znaju kako bi djeci priopćila vijest o smrti. Nakon što se dogodi smrt u obitelji djecu se često šalje na neko vrijeme kod susjeda, rođaka ili prijatelja. Razlog tomu je najčešći da djeca ne budu izložena toj situaciji, da im bude lakše. Lidija Arambašić (2005) navodi da se djeci često ne omogućuje da sudjeluju u pogrebu, da odrasli skrivaju svoje osjećaje od njih, da ne razgovaraju s djecom o njihovim mislima i osjećajima te su na taj način djeca loše pripremljena za smrt. Djeca se prema smrti ponašaju onako kako se pred njima ponašaju odrasli, bez obzira kako se osjećaju i što misle. Neka djeca se uopće ne suočavaju sa smrću, dok ona djeca koja su izložena smrću različito izražavaju osjećaje ovisno o kakvoj se smrti radi.

Atle Dyregrov (2001) navodi kako postoje različite vrste smrti s kojima se djeca suočavaju, a najveće posljedice po dijete ima smrt roditelja. Kada prime vijest o smrti mnoga djeca ne plaču, neka postavljaju razna pitanja, a neka se počnu smijati. U takvoj situaciji neka se djeca ponašaju uobičajeno i izbjegavaju misliti o smrti, dok neka djeca maštaju o ponovnom susretu. Djeca koja su izgubila roditelja u kasnijem životu sklonija su psihološkim smetnjama. Dijete slične reakcije ima i na smrt brata ili sestre, ali su njihova jačina i trajanje obično manje od smrti roditelja. Većinom se kod djece javljaju jaki osjećaji krivnje kad umre mlađi brat ili sestra, a kad izgube starijeg brata ili sestru mogu biti opterećena potrebom da budu njihova zamjena. Smrt bake ili djeda, također na dijete može ostaviti snažan dojam. Ovu vrstu smrti dijete lakše razumije i na emocionalnoj i na intelektualnoj razini. Djetetu je lakše razumjeti smrt bake ili djeda od smrti roditelja i smrti mlađih osoba jer su baka i djed starije osobe, a dijete smrt shvaća kao kraj dugog života. Smatra da su baka i djed isključeni iz svijeta odraslih. Ako su djeca živjela s bakom i djedom onda su njihove reakcije puno jače na smrt. Dijete se može susresti i sa smrću prijatelja gdje iskazuje tužne osjećaje, međutim odrasli često ne primjećuju reakcije tugovanja kod djeteta. Zato je tugovanje u takvoj situaciji vrlo samotničko gdje se djeca poistovjećuju sa svojim prijateljem i često se pitaju kako bi se oni osjećali u takvoj situaciji.

Djeca kroz dob različito shvaćaju pojam smrti. Kako se razvija misaono sazrijevanje tako se razvija i razumijevanje smrti tijekom djetinjstva. Arambašić (2005) navodi kako djeca od prve godine pa sve do adolescencije razumiju pojam smrti.

Djeca od prve do treće godine nemaju razvijen pojam vremena. Imaju slabo razvijen rječnik te zbog toga ne mogu izraziti svoje osjećaje. Smrt zamjenjuju s odsutnošću jer za njih imaju isto značenje te su u nemogućnosti shvatiti gubitak zbog nedostatka emocionalnih i kognitivnih sposobnosti.

Djeca od treće do sedme godine ne razumiju gubitak, ali su ga intuitivno svjesna. Često znaju postavljati pitanja koja se odnose na smrt bliske osobe. Ako nastupi smrt jednog roditelja pokazuju jaku povezanost za preostalog roditelja te izražavaju svoje emocije uz koje se javljaju i jaki osjećaji krivnje. U toj dobi djeca su sklona mistificiranju i personificiranju smrti. Prisutne su poteškoće sa spavanjem i poteškoće u koncentraciji i dosjećanju te se javljaju tjelesne tegobe.

U dobi od sedme godine do adolescencije djeca bolje razumiju dugoročne posljedice gubitka te za njih pojam smrti postaje apstraktniji. Imaju potrebu da zadrže kontakt s umrlima te izražavaju svoje emocije uz koje su prisutne i jake reakcije. Javlja se gubitak samopoštovanja i povlačenja u sebe. Zbog straha od smrti prisutne su poteškoće sa spavanjem i javljaju se tjelesne tegobe. Također je prisutna i zabrinutost za sigurnost svojih bližnjih.

Adolescenti razumiju smrt u potpunosti. Često usamljeno izražavaju emocije gdje se javlja potreba za približavanjem ostalim članovima obitelji. Unatoč javljanju te potrebe oni ne prihvaćaju podršku bliskih ljudi. Traže novu ravnotežu u pripadanju obitelji i odvajanju od nje. Osjećaju gubitak kontrole u svom životu te se javlja pitanje identiteta. Žele se vratiti u djetinjstvo kada su se osjećali sigurnima i zaštićenima.

Djeca si znaju stvoriti misao da nisu bila dovoljno dobra ili da su nešto loše učinila i da je zbog toga nastupila smrt kod određene osobe. Djevojčice za razliku od dječaka više razgovaraju o smrti i više iskazuju svoje osjećaje. Djevojčice više plaču, doživljavaju više poteškoća s koncentracijom, tjeskobnije su dok dječaci u većoj mjeri pokušavaju ne misliti na smrt. Dječaci u puno manjoj mjeri priznaju tugu i krizne situacije (Dyregrov, 2001).

Djeca se s pojavom smrti posredno susreću u književnim djelima. Smrt je predstavljena na neizravan način. Prikazuje se u obliku sna ili neba, gdje pruža djetetu utjehu. Međutim u djelima koja djeca čitaju u svojoj kasnijoj dobi, smrt je prikazana kao konačno stanje, ali isto na neizravan način. Motiv smrti se javlja u različitim književnim vrstama, a prve književne vrste s kojima se djeca susreću, a da se u njima nalazi i motiv smrti, jesu bajke.

4. Koncept smrti u bajkama

Kada bismo započeli nekome pričati priču s riječima *nekada davno*, svi bismo prepoznali da se radi o bajci. Bajka ima strogo određenu i lako prepoznatljivu strukturu, u njoj se paralelno isprepliću stvarni i čudesni svijet na takav način da to nikoga ne čudi, nema psihološke karakterizacije likova, uspjesi se ostvaruju uz pomoć čudesa, ustaljeni tipovi u borbi dobra i zla. Najslavnije bajke u svijetu su bajke braće Gimma, Oscara Wildea i Hansa Christiana Andersena, dok su u Hrvatskoj najslavnije bajke Ivane Brlić-Mažuranić.

Bajka je jednostavna prozna vrsta prepoznatljiva po čudesnim pretvaranjima, jedinstvenom zbiljskom i nadnaravnom svijetu, ponavljanju radnje, prepoznatljivim likovima, sukobu dobra i zla, nagradi i kazni, postavljanju uvjeta i kušnji, odgađanju nagrade te čarobnim predmetima i čudesnim pretvaranjima (Pintarić, 2008, 7).

Bajka je najpoznatiji usmenoknjiževni oblik koji sadrži najviše fantastičnih elemenata, a najmanje konkretnih. Riječ bajka dolazi od arhaičnoga glagola *bajati*¹ te ima različito značenje u književnoj teoriji od značenja u razgovornom smislu. *U književnoj teoriji bajka imenuje književna djela u kojima se bez začudnosti susreću zbiljski i nadnaravni svijet. U razgovornom smislu bajka ima podcjenjivačko i omalovažavajuće značenje, jer se upotrebljava umjesto riječi izmišljotina, budalaština ili prazna priča* (Pintarić, 2008, 7).

Crnković i Težak (2002) navode kako osim narodne bajke postoje još i umjetnička bajka i fantastična priča. Narodna bajka postoji koliko i jezik te se prenosila usmenim putem. Nije stvarana za djecu nego se kasnije postepeno prilagođavala djeci. Kod narodne bajke događaji i epizode se nižu bez opisa, likovi nisu detaljno opisani niti fizički niti psihički, prostor i vrijeme su neodređeni, nema statičkih opisa prirode, čudesno je mitološkog podrijetla te interes bajki proizlazi iz pustolovina, opasnosti i nadilaženju prepreka. Iz narodne bajke, postupno se razvija umjetnička bajka gdje dolazi do promjena. Za razliku od narodne bajke, umjetnička bajka sadrži opis ambijenta i prirode, likovi se izgrađuju kao karakteri te su zastupnici dobra i zla, pothvati i postupci postaju motivirani. Ulogu lika može imati sve i svašta. Prijelazni oblik iz narodne bajke u umjetničku koji još uvijek više pripada narodnoj bajci, naziva

¹ Znači čarati, vraćati, ali izvorno i pripovijedati.

se književna narodna bajka gdje se narodna bajka ne mijenja, nego se dotjeruje. Fantastična priča se postupno odvaja od narodne priče te se napušta mitološki svijet kao paralelna stvarnost. Stvarni svijet se od nadnaravnoga može odvajati snom, glavni likovi su djeca koja vole maštati, mogu se javiti i nestvarni likovi (vile, vještice), ali sa smanjenim čarobnjačkim sposobnostima.

Milan Crnković (1990) ističe čudesnost kao bitnu odrednicu bajke. Zaključio je kako se nitko ne čudi prijelazu iz jednoga u drugi svijet, iz stvarnoga u nadnaravni. To znači da čudesno bajci daje osnovno značenje te u njoj živi kao da je stvarno.

Tijekom svoga odrastanja svi se susrećemo s bajkama pa tako i najmlađi. Bajka je književna vrsta s kojom se djeca najranije susreću, tako što im najčešće prije spavanja roditelji ili baka i djed ispričaju bajku. Pintarić (2008) navodi kako su bajke vrlo poučne za dijete jer omogućuju razlikovanje dobra i zla. Promiču ljubav, poštenje, mudrost, poniznost, vjeru, a osuđuju mržnju, oholost i bijes. Mnoge bajke govore o smrti, međutim smrt prikazuju na potpuno drugačiji način od stvarnog prikaza. Bajke prikazuju smrt na potpuno nerealističan način, ona je prilagođena djetetu i njegovoj mogućnosti poimanja smrti. Bruno Bettelheim (2002) ističe kako se djeca često identificiraju s junakom gdje su junak ili junakinja uvijek dobri, a vještica i maćeha zle. Čitajući bajke djeci, ona ne razmišljaju o smrti jer su na kraju priče svi dobri junaci živi.

Grimmova bajka *Crvenkapica* govori o djevojčici i baki kako ih je progutao vuk, ali se Crvenkapica i baka nanovo rađaju. U bajci *Vuk i sedam kozlića*, smrt je također prikazana kroz opasnu životinju vuka, ali svih sedam kozlića su živi nakon što ih je progutao vuk. Dijete kroz ove bajke uči o drugim životnim vrijednostima, a smrt zanemaruje jer su na kraju priče svi dobri junaci ponovno oživjeli, u tom se trenutku dijete nema kada zapitati što je to smrt.

Pri završetku bajke, svako dijete će čuti riječi *i zauvijek su sretno živjeli*. Ovim riječima bajka obećava djetetu vječni život, niti u jednom trenu ne govori o smrti. *Garantirajući sretan završetak bajka ohrabruje dijete da upozna i nosi sa svojim emocijama, pokazujući u čemu je smisao borbe za postizanje samoostvarenja na putu odrastanja* (Bettelheim, 2002, 8).

Tekstovi koji su namijenjeni djeci ponekad smrt prikazuju kao san. San se definira kao privremeno stanje mira poslije kojega slijedi buđenje, a to znači da se smrt ne prihvaća kao konačno stanje (Pajnić, 2015). Bajke braće Grimma *Trnoružica* i *Snjeguljica* prikazuju smrt kao san.

4.1. Jacob i Wilhelm Grimm²: Trnoružica

Francuski književnik Charles Perrault³ prvi je objavio bajku o uspavanoj ljepotici, koju su braća Grimm nazvali *Trnoružica*. Perraultova se verzija razlikuje od drugih te je Grimmova inačica najpoznatija djeci.

Trnoružica je priča o djevojčici koju su car i carica dobili nakon dužeg vremena. Zbog njenog rođenja svi su se veselili, osim jedne vile koja ju je urekla da se ubode na vreteno i umre. Da ne nastupi smrti, druga vila je to proročanstvo ublažila riječima kojima je smrt zamijenjena stogodišnjim dubokim snom. U petnaestoj godini se djevojčica ubola na vreteno i zaspala dubokim snom. Počinje dugačko razdoblje sna koji se proširio čitavim dvorcem.

Smrt je prikazana kroz stogodišnji san. *Upravo se navršilo sto godina; osvanu dan kad se Trnoružica trebala probuditi* (Grimm, 1994, 9). Usnula djevojka budi se iz sna, nakon što ju je kraljević poljubio. *Čim je poljupcem dotaknuo njeno lice, Trnoružica je otvorila oči i veselo ga pogledala* (Grimm, 1994, 10). U trenutku kada se budi Trnoružica, uz nju se i roditelji i svi stanovnici u dvorcu vraćaju u život. Bajka završava vjenčanjem kraljevića i djevojke koji su živjeli sretno do kraja života. Smrt nije prikazana kao konačno stanje nego kao san poslije kojeg slijedi novi život. Kroz ovakav prikaz smrti, dijete ostaje smireno i sretno jer zna da se svi nakon sna budimo i nastavljamo sa životom.

² Braća Jacob (1785 – 1863) i Wilhelm (1786 – 1859) Grimm bavili su se filologijom i lingvistikom. Zajednički su obrađivali njemačke dječje i narodne bajke. Za razliku od Perraultovih bajki koje su grube, njihove bajke su vesele. Njihove bajke su na granici između čiste narodne i umjetničke bajke. Svjetsku popularnost i istaknuto mjesto u književnoj povijesti stekli su zbirkom *Dječje i domaće bajke* koja sadrži 210 bajki, pučkih priča i itd. (Detoni-Dujmić (ur.), 2001).

³ Francuski pisac koji je narodne bajke zapisivao i prerađivao od starijih žena. Prvu bajku *Usnula ljepotica* objavio je 1696., a 1697. godine tiska zbirku od osam bajki pod naslovom *Bajke moje majke guske ili Priče i bajke iz starih vremena s moralnim poukama*. Živio je od 1628. do 1703. godine (Detoni-Dujmić (ur.), 2001).

Perraultova verzija pod naslovom *Ljepotica iz usnule šume* ne završava vjenčanjem kraljevića i kraljevine, nego se priča nastavlja. Kada je kraljević doveo u dvor kraljevnu i dvoje djece, majka ljudožderka je naredila da joj se za objed pripremi snaha i unučad. Međutim smrt snahe i unučadi nije nastupila nego je majka ljudožderka bila prevarena. Zbog te prevare, kraljevna i djeca trebaju biti bačeni u bure puno zmija. Kraljevna i djeca opet izbjegnu smrt, a majka ljudožderka sama sebi oduzme život.

Perraultova verzija spominje smrt oca kralja i majke ljudožderke koja je sama skočila u bure puno zmija. *Nitko mu se ne usudi reći, ali se ljudožderka, razjarena onim što vidi, baci naglavce u kacu, te je za tren pojedošne gadne životinje što ih je dala u nju staviti* (Perrault, 1697, 7). Smrt je prikazana kao konačno stanje poslije kojeg nema buđenja. U bajkama je ustaljeno da zli likovi budu kažnjeni. Perraultova verzija bajke se rijetko čita djeci jer je puno strašnija i ne završava sretnim završetkom.

4.2. Jacob i Wilhelm Grimm: Snjeguljica i sedam patuljaka

Bajka *Snjeguljica i sedam patuljaka* je priča o zlobnoj maćehi koja želi ubiti Snjeguljicu zbog njene ljepote. Maćeha je bila opčinjena ljepotom te je svakoga dana ispitivala svoje čarobno ogledalo tko je najljepši na svijetu kako bi provjerila svoju vrijednost, odnosno ljepotu. Snjeguljica je iz dana u dan rasla u sve ljepšu djevojku, a maćeha zbog toga postala ljubomorna. Zbog ljubomore, maćeha naredi da se Snjeguljica ubije. Međutim, Snjeguljica spašava svoj život i odlazi živjeti daleko u šumu zajedno s patuljcima. Maćeha se nije mogla pomiriti s ljepotom Snjeguljice te je zbog toga nekoliko puta pokušala prevariti Snjeguljicu i ubiti ju.

Kroz bajku se nekoliko puta spominje motiv smrti, ali smrt je svaki put prikazana kroz privremeno stanje mirovanja. Prvi put je maćeha zavezala Snjeguljici snažno pojas oko struka da je u tom trenutku Snjeguljica izgubila dah i pala mrtva. Nakon nekog vremena patuljci pronalaze Snjeguljicu, prerežu joj pojas i ona oživi. U drugom slučaju, maćeha je Snjeguljici zabila otrovan češalj u kosu. Uz pomoć patuljaka, Snjeguljica je opet oživjela. Treći put kada je Snjeguljica zagrizla otrovnu jabuku i kada joj patuljci više nisu mogli pomoći, ona je bila sahranjena u proziran stakleni

lijes. – *Ne možemo je u crnu zemlju zakopati – zaključče patuljci pa načine proziran lijes od stakla da se u njega moglo vidjeti sa svih strana, polože je unutra i zlatnim slovima ispišu njezino ime i da je kraljevska kći* (Grimm, 2005, 25). Ovaj prikaz smrti je najduže trajao za razliku od prva dva prikaza. Snjeguljicu je spasio kraljević tako što je iskašljala otrovan komadić jabuke. *Tada mu se patuljci smiluju i dadu mu lijes. Kraljević zapovjedi svojim slugama da ponesu lijes na ramenima. Dok su ga podizali, spotaknuli su se o panj i lijes se dobro protrese. Snjeguljici ispadne zalogaj koji joj je bio zapeo u grlu i ona otvori oči, podigne pokrov i uspravi se: – O, Bože, gdje sam? – šapne preplašeno* (Grimm, 2005, 29). Kroz ovu bajku, smrt je također prikazana na potpuno nerealističan način. Smrt je prikazana kroz san jer se Snjeguljica svaki put budila nakon što je bila mrtva. U priči možemo primijeti i jedan motiv koji je neizbježan pri stvarnoj smrti, a to je proziran stakleni lijes u kojem je ležala Snjeguljica.

4.3. Hans Christian Andersen⁴: Djevojčica sa šibicama

Pintarić (2008) ističe da posebno mjesto u Andersenovu opusu ima bajka *Djevojčica sa šibicama* u kojoj pisac teško optužuje sebičnost i neosjetljivost za druge.

Glavni lik je mala siromašna djevojčica koja nema nikoga na svijetu, jedino strogog oca. U hladnoj zimskoj noći, bosonoga djevojčica gazi po snijegu kako bi prodala koju šibicu. Svaki put kada je zapalila šibicu da se ugrije, ugledala bi razne snove o kojima je sanjala. Nitko joj nije htio pomoći, svi su se zatvorili u kuće i slavili Staru godinu. Kada je zapalila posljednju šibicu, ugledala je svoju baku s kojom je zajedno otišla na nebo. Svi su je redom napustili, osim Boga.

U kršćanstvu smrt nije prikazana kao konačno stanje, nego se vjeruje u vječni život. Smrt se prikazuje kao odlazak u nebo, a nebo je mjesto koje obećava bolji i ljepši život od zemaljskog. U većini dječjih knjiga koje predstavljaju nebo kao način

⁴ Danski književnik (1805. – 1875.) koji se proslavio s trima autobiografskim romanima. To su *Improvizator*, *O. T.*, *Samo svirač*. Trajnu je popularnost stekao bajkama i pričama za djecu, skupljenima u zbirkama *Bajke kazivane djeci*, *Bajke* i *Nove bajke i priče*. Ukupno ih je napisao 156, od kojih su najpoznatije one o *Djevojčici sa šibicama*, *Kositrenom vojniku*, *Palčici*, *Princezi na zrnu graška*, *Ružnom pačetu* i *Snježnoj kraljici* (Detoni-Dujmić (ur.), 2001).

zagrobnog života uvijek su prisutni i anđeli, oblaci te svjetla. Međutim postoje razlike u prikazivanju zagrobnog života. Drugačije se prikazuje smrt roditelja od smrti kućnoga ljubimca, zatim se drugačije prikazuje smrt bake ili djeda od smrti djeteta. Slično se prikazuje smrt bake i djeda i roditelja jer bake i djedovi paze na voljene osobe i iščekuju ponovni susret s njima (Pajnić, 2005).

U *Djevojčici sa šibicama* navodi se smrt bake i smrt djevojčice. Baka je bila jedina osoba koja se brinula za djevojčicu, na kraju se susrela s djevojčicom i odvela ju sa sobom na nebo. U ovoj bajci smrt nije prikazana kao nešto konačno, nego je ona samo posebno stanje neba u kojem je lijepo. *Njezina baka nikad nije bila tako lijepa i veličanstvena. Ona uzme malu djevojčicu u naručaj, i one obje odletješe gore gdje je sama svjetlost i veselje, gdje nema hladnoće, gladi ni boli – jer bijahu kod Boga* (Andersen, 2004, 22).

5. Koncept smrti u realističnoj književnosti

Za razliku od dječje književnosti gdje je smrt najviše zastupljena u fantastičnoj književnosti, u književnosti za mladež, smrt je najviše zastupljena u realističnoj književnosti (Haramija, 2002).

U ovoj književnosti smrt predstavlja stanje konačnosti, ona nije prikazana kroz san ili nebo, nema ponovnog buđenja i ne nastavlja se sa životom. Ona je nepovratna i ne nudi nikakvo objašnjenje ni utjehu. *Glavni junaci na smrt odgovaraju prema svom uzrastu to znači prema svojoj zrelosti, razumijevanju i poimanju smrti. U književnim djelima koja ubrajamo u realističnu prozu možemo slijediti „tradicionalni“ odaziv na smrt. Glavni junaci tuguju, idu na sprovod, redovito posjećuju groblje i slično* (Haramija, 2002, 35).

Haramija (2002) navodi kako postoje različite vrste prirodne smrti. Smrt zbog starosti predstavlja umiranje djedova, a glavni su junaci dječaci, koji jako vole svoje djedove. Zatim smrt zbog bolesti najčešće prikazuje smrt majke odmah iza porođaja, gdje otac ostane sam s djetetom o kojem se ne zna brinuti i zbog toga pronađe zlobnu maćehu. U dječjoj književnosti i u književnosti za mladež prisutna je i smrt zbog nesreće, ali ona se u manjoj mjeri pojavljuje. Također, prisutna je i smrt zbog samoubojstva, ali ta smrt ne završava smrću, nego pokušaj samoubojstva znači poziv za pomoć okoline mladom čovjeku. Još jedna vrsta smrti koja je prisutna u dječjoj književnosti je smrt koja se javlja kao ubojstvo ili rat. Glavna književna osoba uvijek se mora boriti na „pravoj“ strani i najčešće ostaje živa, a umre neprijatelj koji to ionako zaslužuje.

Pajnić (2015) navodi kako osim prirodnog fenomena smrti u književnosti za djecu i mladež postoji nasilna i nepravedna smrt. Tu smrt prikazuju tekstovi o genocidu i tekstovi o holokaustu. Žrtve nisu samo odrasle osobe, već i djeca.

5.1. John Boyne⁵: Dječak u prugastoj pidžami

Roman Dječak u prugastoj pidžami priča je o Holokaustu, o obitelji koja se preselila u Auschwitz zbog očevog posla, koji je vrhovni zapovjednik u koncentracijskom logoru. Priča je prikazana kroz devetogodišnjeg dječaka kako on doživljava i shvaća ono što se događa oko njega.

Dječak Bruno postaje razočaran nakon što je saznao za selidbu na selo, kao i svako dijete ne želi napustiti svoj dom koji se nalazi u Berlinu i prijatelje. Ali zbog očevog posla, za koji ni sam nije siguran čime mu se otac bavi, svjestan je da mora otići. Jedinu brigu koju je ponio sa sobom je ta kako će mu tamo biti i hoće li uspjeti pronaći nove prijatelje, ne sluteći ni u najmanju ruku što se krije iza toga i što će zaista doživjeti.

Dolaskom u novi dom dječak je postavljao razna pitanja i u svemu pokušavao pronaći objašnjenje. Najveću pažnju privukao mu je koncentracijski logor koji je ugledao kroz prozor svoje sobe. Nije mogao pronaći objašnjenje zašto se unutar koncentracijskog logora nalazi stotinu ljudi od kojih su svi muške osobe i zašto su svi odjeveni u istu odjeću, u sivu prugastu pidžamu sa sivom prugastom kapom na glavi. Jedini način da sazna istinu bio je razgovor s ocem. Međutim od oca nije dobio odgovor kakav je priželjkivao. *...Ah, ti ljudi – reče otac, klimajući i osmjehujući se neznatno. – Ti ljudi... hm, oni uopće nisu ljudi, Bruno. Bruno se namršti. – Nisu? – upita, ne baš siguran kako to otac misli. – Pa, barem ne u onom smislu kako shvaćamo taj izraz – nastavi otac. – Ali nemoj se sada brinuti zbog toga...* (Boyne, 2009, 54-55). Također nije razumio ni naziv mjesta gdje se doselio. U razgovoru sa sestrom Gretel dolazi do zaključka da se nalaze u Aut-Šicu. *Znači mi smo ovdje u Aut-Šicu jer je netko rekao šic ljudima koji su tu bili prije nas?* (Boyne, 2009, 32).

Jednog dana Bruno se sjetio da je uživao u istraživanju. Zbog neznanja i znatiželje u vezi događaja s kojim je suočen, pronalazi put do koncentracijskog logora. Dolaskom do koncentracijskog logora susreće dječaka s druge strane ograde. Bio je odjeven u istu prugastu pidžamu koju su imali svi ljudi s druge strane ograde i prugastu kapu na glavi. Dječak se zvao Šmuel te je bio rođen istoga dana kao i

⁵ Irski pisac (1971.) koji je rođen i živi u Dublinu. Studirao je englesku književnost i kreativno pisanje. Piše romane za odrasle i za djecu. Za roman *Dječak u prugastoj pidžami* dobio je dvije nagrade; nagradu za Irski roman godine i nagradu Bisto za najbolju knjige godine (Boyne, 2009).

Bruno, dječaci su bili devetogodišnji vršnjaci. Tijekom nekoliko tjedana Bruno je nastavio odlaziti iz kuće kako bi se našao sa Šmuelom, osim kada bi padala kiša. Dječaci su razgovarali o raznim temama, od obitelji do prijatelja i o cijeloj situaciji u kojoj se nalaze. Bruno je pokušavao saznati od Šmuela što se točno događa iza druge strane ograde koja ih razdvaja. Zašto svi nose iste prugaste pidžame, zašto s druge strane ograde ima toliko ljudi, a s njegove strane nema niti jedne jedine osobe. Svakog dana Bruno je priželjkivao da se provuče ispod žice kako bi se mogao igrati na drugoj strani ograde, međutim Šmuel mu nije dopuštao takvu ideju. Jednoga dana Bruno doživi najveće iznenađenje u životu, a to iznenađenje je bio Šmuel u njegovoj kući. Toga dana Bruno je učinio nešto što nikada nije mislio da bi mogao učiniti, a to je bilo iznevjeriti prijatelja. Međutim, Bruno je ipak iznevjerio Šmuela kada je zbog straha poručniku Kotleru rekao da nikada nije vidio Šmuela. ... – *Nisam nikada s njim razgovarao – izlaze Bruno. – Nisam ga vidio nikada prije u životu. Ne poznam ga...* (Boyne, 2009, 161). Dječaci ubrzo oprostite jedno drugome te smisle novu pustolovinu. Pustolovina je predstavljala prelazak s druge strane ograde gdje bi Bruno otkrio što se uistinu tamo događa, a Šmuel je u tome vidio priliku da ima nekog tko će mu pomoći pronaći oca. Pred kraj romana Bruno odijeva prugastu pidžamu i stavlja kapu kako se ne bi isticao od drugih te se zajedno sa Šmuelom nalazi na drugoj strani ograde. Bruno se čudio svim stvarima koje je vidio jer ništa nije bilo kako je zamišljao. – *Mislim da mi se ovdje ne sviđa – reče Bruno nakon nekog vremena. – Ni meni – reče Šmuel. – Mislim da bih morao ići kući – reče Bruno...* (Boyne, 2009, 198-199). Zajedno s drugim logorašima odlaze u plinsku komoru gdje umiru. Dječaci i dalje nisu svjesni što se događa, Bruno objašnjenje pronalazi u skloništu od kiše. – *Oho, to je već nešto – reče, zadovoljan da je barem nakratko izvan oluje. – Valjda ćemo morati ovdje čekati dok se smiri i onda ću moći ići kući* (Boyne, 2009, 201). Dječaci do kraja ostaju jedan uz drugoga, bez obzira što će se dogoditi. – *Pogleda dolje i učini nešto za njega potpuno netipično: uhvati Šmuelovu sićušnu ruku i čvrsto je stisne. – Ti si moj najbolji prijatelj, Šmuel – reče. – Moj doživotno najbolji prijatelj* (Boyne, 2009, 201).

Roman Dječak u prugastoj pidžami prikazuje nam nepravednu smrt čija je žrtva dvojica dječaka. Dječaci Bruno i Šmuel se javljaju kao protagonisti koje razdvaja velika žičana ograda. Bruno predstavlja dječaka koji dolazi iz ugledne obitelji koji ima sve što mu potrebno za život te ne smije ući u koncentracijski logor, dok Šmuel

predstavlja dječaka u prugastoj pidžami koji se nalazi unutar koncentracijskog logora i koji je sićušan i manji od Bruna iako su isto godište. Dječaci nisu suočeni s ratom koji sa sobom nosi stradale žrtve, tenkove i strašne zvukove granata. Smrt u romanu nije izravno opisana, ali možemo pretpostaviti da je nastupila smrt pošto Bruno nije nikada pronađen, osim njegove odjeće koja je pronađena blizu ograde.

U romanu je prisutna i smrt Brunove bake gdje dječak Bruno zajedno s obitelji odlazi u Berlin na pogreb. Zajedno s obitelji tuguje za bakom, odlazi u crkvu, donosi cvijeće. *Bruno nije vidio baku od odlaska iz Berlina, ali mislio je na nju svaki dan. Najbolje se sjećao predstava koje su ona i on i Gretel prikazivali na Božić i rođendane i kako je uvijek imala savršen kostim prikladan za kakvu god ulogu glumio. Kad bi pomislio da to više nikada neće moći raditi, vrlo bi se rastužio* (Boyne, 2009, 167).

5.2. Blanka Dovjak-Matković⁶: Zagrebačka priča

Zagrebačka priča roman je za djecu i mladež, pisan je starim zagrebačkim kajkavskim govorom. Radnja se zbiva u Zagrebu, na Ksaveru između dva svjetska rata, a zahvaća se i vrijeme velike gospodarske krize od 1929. do 1933. godine.

Ovaj roman smatra se autobiografskim romanom jer sadrži veliki broj autobiografskih elemenata. Pretpostavlja se da djevojčica Kečkica ima puno toga zajedničkog s autoricom Blankom Dovjak-Matković iz njenih mlađih dana, iako na kraju romana stoji napomena da su događaji i osobe izmišljeni (Kos-Lajtman, 2011).

Kroz roman pratimo život obitelji iz Zagreba koju čine Kečkica, Mamica, Tatak i Milka. Njihov je život u romanu prikazan kroz dva dijela. U prvom dijelu romana saznajemo o njihovom raskošnom životu, o široj obitelji i o prijateljima. Dok drugi dio romana predstavlja totalnu suprotnost u odnosu na prvi dio. Govori o raspadanju

⁶ Rođena je 1920. godine u Zagrebu. Počela je pisati u gimnaziji i već s osamnaest godina objavljuje svoju prvu zbirku kajkavskih pjesama. Poslije toga prestaje pisati i trideset godina ne objavljuje ništa. Nakon toga objavljuje knjigu dječjih priča *Priče iz Dubrave*. Zatim objavljuje zbirku kajkavskih pjesama *Lamentacija na lanci*, zbirku priča *Neke male važnosti*, zbirku pjesama *Striptease* i roman *Zagrebačka priča*. Umrula je u Zagrebu 1993. godine (Dovjak-Matković, 2010).

obitelji te je izrazito socijalno usmjeren, što možemo zapravo zaključiti i iz samo naslova *Kriza*.

Ono što je prisutno od početka do kraja romana jest senzibilna osobnost glavne protagonistice, sklonost maštanju, izmišljanju, radosti druženja s ljudima i prirodom (Kos-Lajtman, 2011, 253). Kos-Lajtman (2011) navodi da je osnovna narativna tehnika u romanu retrospektivno pripovijedanje o osobama i događajima koji su obilježili djetinjstvo djevojčice Kečkice. Odmah na početku se naznačuje najvažnija osoba u zbivanjima o kojima će se govoriti, a to je Milka dok se s druge strane naglašava vremenska distanca, u smislu da o tim zbivanjima govori iz pozicije naknadnog prisjećanja. *Milka se pojavila u mom životu davnoga dana, kada ju je iz Zagorja dovezao moj Tatek u prikolici svoga crvenog motor-kotača* (Dovjak-Matković, 2010, 9).

U središtu pripovijedanja je djevojčica, koja u prvom licu pripovijeda o svojem ranom djetinjstvu u dobrostojećoj obitelji, o postupnom raspadanju te obitelji i emocionalnih veza što je drže na okupu. Na početku romana nailazimo na infantilnu pripovjedačicu, dok na kraju romana imamo zreliju, manje dječju pripovjedačicu. U romanu je o riječ o Drugom svjetskom ratu, gdje rat nije stavljen u prvi plan, nego se on prikazuje kao *period sazrijevanja dječjeg lika* preko djevojčice Kečkice. Rat je prikazan kroz Kečkičin život gdje se susreće sa smrću brata, pradjeda, majke i oca, zatim kroz probleme gladi, hladnoće i beskućništva. Djevojčica ne ostaje sama s bratom nego brigu o njima preuzima kućna pomoćnica Milka. Pred kraj romana djevojčica Kečkica sazrijeva, postaje svjesna da se bez roditelja i prijatelja može, ali bez gladi ne. Svjesna je da se mora boriti i biti odgovorna (Zima, 2001).

Djevojčica Kečkica se prvo susrela sa smrću malog brata Boreka. Bila je svjesna svega što se događalo oko nje, tuga roditelja, smrt brata, ali nije mogla vjerovati da je smrt zaista nastupila. Nitko od obitelji nije razgovarao s Kečkom o tome što se dogodilo, dok su tugovali za Borekom, Kečkicu su zanemarili. *Osjećala sam da je to vrijeme smrti ali nisam mogla vjerovati da je to moj mali brat zaista umro. Svi su razgovarali samo o Boreku. Mene nije nitko primjećivao. Smetala sam im u njihovoj žalosti. Slali su me u dvorište: – Hodi van, Kečkica! – rekla je teta Valika i izgurala me iz kuće* (Dovjak-Matković, 2010, 18). Djevojčica je majci postavlja razna pitanja koja su se odnosila na smrt brata Boreka, zapitkivala ju je zašto nosi Boreku cvijeće na

grob, a ne igračke. Jaku povezanost pokazala je za kućnom pomoćnicom Milkom, koja je napustila njihov dom nakon što ju je Kečkicin pradjed optužio za Borekovu smrt. *Kad sam vidjela da je Mamica s njom zadovoljna i da nema nade za Milkin povratak – prestala sam jesti. Osjećala sam da je to najranjivije mjesto u Mamičinoj ljubavi. Nisam htjela ništa ni okusiti što je Anđelka skuhala. Bacala sam njezine kolače, gazila ih i cviljela da hoću Milku i da neću tako dugo jesti dok se Milka ne vrati* (Dovjak-Matković, 2010, 20).

Nakon Borekove smrti, Kečkica se susrela sa smrću pradjeda. Smrt ju je silno iznenadila jer je mislila da će pradjed živjeti vječno. *Mene je ta vijest silno iznenadila, Mislila sam da će starac živjeti vječno. Nikada nisam promišljala da bi mogao umrijeti. A, eto, umro je!* (Dovjak-Matković, 2010, 46).

Kada je saznala da joj je majka ponovno trudna i da će dobiti brata, Kečkica je odlučila bratu nadjenuti ime Zdravko. Tim imenom pokazala je jaku zabrinutost za sigurnost svoga brata, u sebi je držala strah za smrću zbog Boreka i na taj način htjela je zaštititi drugog brata. *Tatek je zamolio Pepicu, koja je bila Borekova i moja kumica, da bude kumica i mališanu. Zagrlila me i pitala kakvo bih ime izabrala za svoga maloga brata. Ja sam o tome razmišljala sve vrijeme. Sve se više u meni razrastala misao da bi se morao zvati Zdravko, da bude zdrav, da ga ime sačuva od one strašne grobne jame u koju je položen Borek* (Dovjak-Matković, 2010, 76).

Nakon Zdravkovog rođenja, Kečkica se u svom životu susrela sa još jednom smrću, sa smrću svoje majke. Tada je bila starija i bolje je razumjela pojam smrti, borila se s tugom i izražavala jake emocije za majkom. *Mislila sam na Mamicu, veselu i lijepu, koja me voljela, koja je sve nas voljela... Koju smo mi svi voljeli. Suze su mi tekle. Nisam ih brisala. Jecala sam: – Mamica, vrati se, Mamicaaa...* (Dovjak-Matković, 2010, 77).

Nedugo nakon majčine smrti, Kečkici je umro i otac. Ostala je sama s Milkom, s kojom odlazi zajedno na pogreb. Sudjeluje u tradicionalnom odazivu na smrt: nosi crninu, hoda u povorci iz lijesa, na groblje nosi cvijeće, od drugih prima saučešće.

O smrti se najčešće ne razgovara pred djecom jer ih se želi zaštititi od tužnih osjećaja. To možemo primijetiti i u romanu *Zagrebačka priča* kada djevojčica Kečkica spominje da nju nitko nije primjećivao i da su je svi tjerali van jer im je smetala dok

tuguju za bratom Borekom koji je preminuo. Djeca u dobi od treće do sedme godine postavljaju pitanja koja se odnose na smrt bliske osobe. To također možemo primijetiti u romanu kada djevojčica Kečkica ispituje majku zašto Boreku na groblje nosi cvijeće, a ne igračke. Djeca znaju pokazati jaku povezanost za preostalog člana obitelji, u romanu djevojčica povezanost pokazuje za kućnom pomoćnicom Milkom. Najveće posljedice po dijete ima smrt roditelja, na Kečkicu je najviše utjecala smrt majke za kojom je pokazivala jake emocije. Susrela se i sa smrću oca gdje također iskazuje emocije. Djeca lakše razumiju smrt bake ili djeda jer su oni starije osobe. Također i s tom tvrdnjom imamo podudaranosti u romanu jer djevojčica Kečkica ne izražava velike emocije za djedom nego samo kaže da joj je žao što je umro.

5.3. Stjepan Tomaš⁷: Moj tata spava s anđelima (Mali ratni dnevnik)

Roman *Mali ratni dnevnik* sastoji se od tri dijela, prvi dio romana nosi naslov *Moj tata spava s anđelima*, drugi dio je nazvan *Sto pinkafeldskih dana*, a treći je dio naslovljen *Mir, ali rat*. Sva tri dijela napisana su u obliku dnevnika kojeg piše dvanaestogodišnja djevojčica Cvijeta.

Svoj dnevnik započinje pisati prvoga školskog dana 1991. godine kada se nastava ne održava zbog rata. Pišući dnevnik, djevojčica Cvijeta zapisuje sve što se događa oko nje, odnosno što čuje u svome domu od roditelja, susjeda i što čuje na radiju ili pročita u novinama. Zapisuje i o ratu, o opsadi svoga grada koji je postao opasnost za preživljavanje. Susreće se sa smrću svojih prijatelja, susjeda, sluša o razaranju domova i napuštanju grada. Njezin svakodnevni život od odlaska u školu, druženja s prijateljicama i igranja na ulici zamijenjen je odlaskom u podrum zbog straha od granata. Danima je zatvorena u kući slušajući o ratu, o užasnim zvukovima granata i oružja. Svoju utjehu i sigurnost pronalazi pišući dnevnik.

U drugome dijelu pod naslovom *Sto pinkafeldskih dana* djevojčica Cvijeta i dalje bilježi u svoj dnevnik što se događa. Piše o austrijskom Pinkafeldu gdje su je roditelji

⁷ Rođen je 1947. u Novoj Bukovici kod Slatine, živi i radi u Osijeku. Paralelno piše dječju i ne-dječju književnost. Sedamdesetih godina objavljuje prvi dječji roman *Moljac i noćni čuvar*, zatim objavljuje druga dva romana *Dobar dan, tata* i *Halo, ovdje komadosi*. Kratki roman *Moj tata spava s anđelima* nadopunjen je i objavljen 1993. pod nazivom *Mali ratni dnevnik*. Za koji je dobio nagradu *Grigor Vitez* za najbolju dječju knjigu (Torbica, 2011).

poslali, kako bi ju na neki način zaštitili od rata i te strašne situacije. Pinkafeld joj pruža mir i sigurnost, zajedno s ostalim djevojčicama i dječacima provodi dane. Pinkafeld joj nudi normalan život od izlazaka u vrt do druženja s prijateljicama što nije mogla u ratnom pogođenom Osijeku. Unatoč tome, djevojčica i dalje razmišlja o ratu, u njoj je prisutan strah za roditelje i čežnja za domom. Rat joj se stalno podsvjesno nalazi u glavi, dok ostala djeca pišu pismo djeda Božićnjaku i razmišljaju o svakojakim darovima, djevojčica Cvijeta ostavlja pismo prazno, nije imala što napisati i zaželjeti zbog toga jer je samo mislila o ratu i razrušenom Osijeku.

Treći dio *Mir, ali rat* govori o Cvijetinom povratku u ratni Osijek. Cvijeta je i dalje suočena s ratnim posljedicama, i dalje sluša zvukove granata, i dalje silazi u mračan podrum, ograničena je izaći na ulicu. Daje nam do znanja da ju nije strah smrti, već rata i onoga što nosi sa sobom, strah ju je da to stanje neće nikada prestati. Dnevnik završava rečenicom da je u Osijeku danima sve tiho. Iako nema više pucnjave, zvuka granata, djevojčicu Cvijetu je i dalje strah, u sebi nosi strah od rata i onoga što on predstavlja.

Zima (2001) navodi da *Mali ratni dnevnik* Stjepana Tomaša rat prikazuje kao *period sazrijevanja dječjeg lika* gdje djevojčica Cvijeta pripovijeda o svom životu. Cijeli roman je usmjeren prema djevojčici Cvijeti i prema njezinom doživljavanju rata. U romanu je riječ o Domovinskom ratu. Ona rat doživljava od drugih, rat opisuje prema pričama roditelja, susjeda i prema onomu što čuje na radiju. A sam rat kao pojavna stvarnost u romanu je stavljen u drugi plan. Kroz roman djevojčica se često mora priklanjati čast jednoj čast drugoj strani, opasnoj, ratnoj strani i vlastitoj djetinjoj strani. U romanu su prisutne i političke napomene, međutim Cvijeta ih ne komentira. Ne komentiranje političkih napomena je zapravo autorov komentar njene djetinje dobi. Rat djevojčicu Cvijetu potiče da zapisuje vlastita razmišljanja te dovodi do spoznaje da je sazrela.

U cijelom romanu, Cvijeta je suočena s ratom i koji sa sobom nosi smrt. Rat je u djelu prikazan na potpuno realističan način, on ne nudi nikakvu utjehu niti opravdanje. Za Cvijetu, kao i za mnogu drugu djecu rat predstavlja strašno vrijeme i ružno odrastanje. Suočena je sa smrću prijatelja, rođaka, susjeda. O toj smrti čuje preko radija ili od roditelja. *Osamnaestogodišnja Anja i njezin mladić zatekli su se na izlazu iz zgrade u kojoj je Anja stanovala. Pojurili su, čuvši fijuk granate, nazad no*

tada je mladić pao teško ranjen a njegova djevojka Anja bila je sporija od smrti. Tog dana u Osijeku je poginulo pet a ranjeno je dvadeset ljudi (Tomaš, 2006, 158).

U romanu se spominje smrt susjeda Sekulića gdje djevojčica zajedno s roditeljima odlazi na pogreb. *Danas smo bili na pogrebu našeg susjeda Sekulića. – Tata od čega je umro? – zapitkivala sam (susjed je bio pedesetih godina, zdrav čovjek). – Prepuklo mu je srce –, odgovorio je nevoljko...* (Tomaš, 2006, 148).

U dobi od sedme godine do adolescencije su prisutne tjelesne tegobe i poteškoće sa spavanjem kada se suoči sa smrću. Dan prije odlaska u austrijski Pinkafeld kod djevojčice su prisutne poteškoće sa spavanjem i javljaju se tjelesne tegobe, a sve zbog rata, odlaska od doma i zabrinutošću za životom. *Večerati nisam mogla, nisam bila ni gladna, a nisu me ni prisiljavali da jedem kao što obično čine. Legla sam rano. Noću sam se budila. Osjećala sam vrtoglavicu i mučninu. Jedva sam dospjela do kupaonice – i povraćala* (Tomaš, 2006, 66).

Djevojčica Cvijeta u romanu piše o strahu, strah ju je za vlastiti život i život roditelja, strah ju je smrti, a sve zbog rata koji je prouzrokovao taj strah. *Bojim se živjeti. Bojim se da ću, pokolebana, odbaciti ovaj dnevnik i olovku, da ću zarinuti glavu među dlanove i plakati, plakati, plakati. Bojim se da je zlo u čovjeku jače od dobrog, bojim se da će me napustiti nada a ispuniti strah, bojim se da će sutrašnji dan biti gori od današnjeg. Bojim se da se više nikada neću prestati bojati* (Tomaš, 2006, 152).

6. Motiv smrti u hrvatskoj dječjoj književnosti

U hrvatskoj književnosti za djecu i mladež dostupne su sve teme kao u književnosti za odrasle, ali se o nekima rjeđe piše. Kada je riječ o motivu smrti u hrvatskoj dječjoj književnosti ona se predstavlja kao tabu tema, ne spominje se često s obzirom na druge teme i ne prikazuje se onakvom kakvom jest, nego se njezin način prikazivanja tabuizira.

Tabuizirani način prikazivanja smrti u hrvatskoj dječjoj književnosti uvjetuju djeca. Dijete u različitim fazama svoga odrastanja drugačije shvaća i razumije pojam smrti. U početku smrt shvaća kao nekakvu odvojenost na određeno razdoblje, zatim smrt shvaća kao stanje konačnosti, ali je povezuje sa strahom i na kraju smrt shvaća kao i odrasli čovjek.

U fantastičnoj prozi smrt se često spominje. Susrećemo se sa smrću kralja, kraljice, cara, ali i sa smrću zlih likova i o toj se smrti ne govori. Ona sa sobom ne nosi svoj odaziv, poput sprovoda i groblja. U priči je samo spomenuta i prikazana kao konačno stanje. Također se spominje i smrt glavnih junaka, ta je smrt prikazana kao nešto privremeno, najčešće u obliku sna poslije kojeg se budi junak. Smrt bi se u fantastičnoj prozi mogla podijeliti u dvije različite grupe. – *Glavni junaci prihvaćaju smrt kao činjenicu na koju se ne može utjecati. Na primjer Pepeljuga, Trnoružica, Ivica i Marica ili Pipi Duga Čarapa se ne pitaju o smrti svoje majke a posljedice smrti (život s maćehom ili u samoći) ne pretvaraju u tugovanje ili kroz obrede vezane za smrt. – Glavni junaci su za smrt nagrađeni (junak ubije zmaja ili velikana, vješticu i slično), kao na primjer u Hobitu (Haramija, 2002, 35).*

U realističnoj prozi smrt je prikazana kao svršeni čin. Ona uključuje odaziv na smrt: tugovanje, odlazak na groblje, sprovod. Smrt je prikazana kao nešto strašno iz koje nema izlaza, s kojom smo svi suočeni. Realistična proza obuhvaća smrt na više razina: obuhvaća djela koja govore o prirodnoj smrti, djela koja govore o djeci i ratu i ona djela koja govore o genocidu, koja zahvaćaju dječje iskustvo holokausta.

Zima (2001) ističe dva dominantna pripovjedna obrasca koja se javljaju u hrvatskoj književnosti za djecu i mladež kada je riječ o prikazu smrti u ratnoj prozi. Prvi pripovjedni obrazac smrt u ratnoj prozi prikazuje kroz doživljaje djeteta. Dok drugi pripovjedni obrazac smrt u ratnoj prozi prikazuje kroz pripovijedanje odraslih

djetetu. Zatim navodi dvije narativne organizacije: *rat kao sazrijevanje* i *rat kao pustolovina*. *Rat kao sazrijevanje* onaj je način pripovijedanja koji za svoju temu odabire užas i nesigurnost koju rat stvara u dječjim životima. Postoje romani koji *rat kao sazrijevanje* prikazuju kako dijete nije izravno suočeno s ratom nego ono o smrti i ratu sluša od drugih. Dijete je na taj način suočeno sa strahom i sa smrću prijatelja, susjeda. Strah koji se javlja kod djeteta, dovodi ga da propitkuje svoj život i da razmišlja na način odraslih. Roman koji je obrađen u radu *Moj tata spava s anđelima (Mali ratni dnevnik)* prikazuje sazrijevanje djevojčice Cvijete koja se suočava sa smrću susjeda i prijatelja, koja strahuje za svoj život. Također, postoje i romani koji *rat kao sazrijevanje* prikazuju kroz doživljaje djeteta. Roman *Zagrebačka priča* prikazuje rat kroz djevojčicu Kečkicu. Rat u romanu nije opisan, nego je on samo vremenski period, javlja se kao metafora na ono što djevojčica Kečkica doživljava kroz svoj život. Djevojčica je suočena s više vrsta smrti gdje joj umiru roditelji, brat i pradjed. Te smrti utječu na djevojčicu tako što ona pred kraj romana sazrijeva. Svjesna je da mora preuzeti veću odgovornost za svoj život i boriti se. Smrt u ratnoj prozi pojavljuje se i kroz narativnu organizaciju *rat kao pustolovina*. U takvim djelima, djeca sudjeluju u ratnim događanjima. Ona su sa smrću suočena na nasilan i nepravedan način.

Djeca u svom životu ne razmišljaju o smrti sve dok ne budu suočena s njom. I napokon kada budu suočena sa smrću, ne dobiju pravu sliku o njoj. Razlog tomu je što odrasli djecu žele zaštititi od smrti koja uključuje tužne emocije. Pred djecom se ne bi trebao izbjegavati razgovor o smrti i djeca bi trebala čitati o smrti jer će se s njom svakako suočiti u svom životu. Književna djela su upravo ta koja omogućuju djeci da postupno kroz svoju dob shvate pojam smrti. Djeca se kroz književna djela prvo susreću sa smrću koja je prikazana u obliku sna ili neba. Djeca više od toga o smrti ne mogu ni shvatiti jer u toj dobi nemaju razvijen pojam vremena. Kasnije u književnim djelima pronalaze realniji prikaz smrti jer su u mogućnosti sa svojom dobi da razumiju takav prikaz. I književna djela djeci nude različite vrste smrti s kojima mogu biti suočena u životu.

7. Zaključak

Motiv smrti je u hrvatskoj književnosti za djecu i mladež dosta zastupljen. U raznim djelima se spominje smrt, ali je njezin način prikazivanja tabuiziran. Mnogi si stvaraju prepreku kada se spomene smrt u dječjoj književnosti i književnosti za mladež. Na smrt se gleda kao na nekakvu vrstu zabrane te se zbog toga ograničava o njoj pisati. Djecu se želi zaštititi od bilo kakve vrste smrti, bilo da je riječ u djelima o prirodnoj vrsti smrti ili o smrti koju uzrokuje rat. Smrt sa sobom nosi različite odazive: iskazivanje tužnih emocija, sudjelovanje na pogrebu, postavljanje raznih pitanja gdje se do odgovora ne dolazi. Unatoč što se na smrt gleda kao na nekakvu prepreku u književnosti za djecu i mladež, djeca se svakako suočavaju sa smrću. Od svoje najranije dobi djeca se susreću sa smrću u bajkama, zatim kroz odrastanje susreću se s realističnom književnošću koja smrt prikazuje na potpuno drugačiji način. Dijete će svakako biti suočeno sa smrću u svom životu, dok će jedno dijete pročitati o smrti u djelu, drugo će dijete o smrti saznati na puno teži način. Smatram ako se djetetu može u ruke dati djelo o ljubavi, prijateljstvu, o tinejdžerskim problemima, isto tako se može dati i djelo koje tematizira smrt. Svako dijete će drugačije shvatiti smrt i stvoriti svoju viziju o njoj. Smrt je prirodan fenomen s kojim ćemo svi prije ili kasnije biti suočeni, uključujući i dijete. Književnost je način da se dijete s motivom smrti susretne na posredan, njima primjeren način.

8. Literatura

1. ANDERSEN, H. C. (2004.) *Izabrane bajke*. Varaždin: Katarina Zrinski.
2. ARAMBAŠIĆ, L. (2005.) *Gubitak, tugovanje, podrška*. Zagreb: Naklada Slap.
3. BETTELHEIM, B. (2000.) *Smisao i značenje bajki*. Cres: Poduzetništvo Jakić.
4. BOYNE, J. (2009.) *Dječak u prugastoj pidžami*. Zagreb: Novi Liber.
5. CRNKOVIĆ, M. (1990.) *Dječja književnost*. Zagreb: Školska knjiga.
6. CRNKOVIĆ, M. i TEŽAK, D. (2002.) *Povijest hrvatske dječje književnosti od početaka do 1955. godine*. Zagreb: Znanje.
7. DETONI-DUJMIĆ, D. (ur.) (2001.) *Leksikon stranih pisaca*. Zagreb: Školska knjiga.
8. DOVJAK-MATKOVIĆ, B. (2010.) *Zagrebačka priča*. Zagreb: Znanje.
9. DYREGROV, A. (2001.) *Tugovanje u djece: priručnik za odrasle*. Zagreb: Educa.
10. GRIMM, J. i GRIMM, W. (2003.) *Crvenkapica*. Zagreb: Naša djeca.
11. GRIMM, J. i GRIMM, W. (2005.) *Snjeguljica i sedam patuljaka*. Zagreb: Egmont.
12. GRIMM, J. i GRIMM, W. (1994.) *Trnoružica*. Zagreb: Naša djeca.
13. GRIMM, J. i GRIMM, W. (2006.) *Vuk i sedam kozlića*. Zagreb: Naklada Panda.
14. HAMERŠAK, M. i ZIMA, D. (2015.) *Uvod u dječju književnost*. Zagreb: Leykam international.
15. HARAMIJA, D. (2002.) Smrt u prozi za djecu i mladež. *Tabu teme u književnosti za djecu i mladež*, Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, str. 30-37.
16. KOS-LAJTMAN, A. (2011.) *Autobiografski diskurs djetinjstva*. Zagreb: Naklada Ljevak.
17. PINTARIĆ, A. (2008.) *Umjetničke bajke: teorija, pregled i interpretacija*. Sveučilište „Josipa Jurja Strossmayera“, Filozofski fakultet, Osijek: Matica Hrvatska.

18. TOMAŠ, S. (2006.) *Moj tata spava s anđelima (Mali ratni dnevnik)*. Zagreb: Mozaik knjiga.

Izvori s interneta

1. PAJNIĆ, S. (2015.) Jezik smrti i smrt jezika: holokaust u književnosti za djecu i mlade. *Libri et liberi: časopis za istraživanje dječje književnosti i kulture*. [Online] 4. (10). str. 45-60.

Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=219423. [Pristupljeno: 7. srpnja 2017.]

2. PERRAULT, C. (1697.) *Priče ili bajke iz prošlih vremena s poukom* ili *Priče moje majke guske*. [Online] str. 3-8.

Dostupno na: http://www.os-pkanavelica-korcula.skole.hr/upload/os-pkanavelica-korcula/images/newsimg/6003/File/perrault_bajke.pdf. [Pristupljeno: 13. rujna 2017.]

3. TORBICA, D. (2011.) *Hrvatska akademija znanosti i umjetnost*. [Online] Dostupno na: http://info.hazu.hr/hr/clanovi_akademije/osobne_stranice/stomas/stomas_biografija/. [Pristupljeno: 13. kolovoza 2017.]

4. ZIMA, D. (2001.) Hrvatska dječja književnost o ratu. *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira*. [Online] IV. (12). str. 81-122. Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=4792. [Pristupljeno: 10. srpnja 2017.]

9. Sažetak

U završnom radu *Motiv smrti u hrvatskoj književnosti za djecu i mladež* analizira se kako se smrt prikazuje u dječjoj književnosti i književnosti za mladež. Cilj ovog rada je bio prikazati smrt kroz fantastičnu i realističnu književnost te smrt povezati s djecom kako reaguju u određenoj dobi. Smrt se prikazuje kroz bajke: *Trnoružica*, *Snjeguljica i sedam patuljaka*, *Smrt djevojčice sa šibicama* te kroz romane: *Dječak u prugastoj pidžami*, *Moj tata spava s anđelima (Mali ratni dnevnik)*, i *Zagrebačka priča*. Na temelju ovih djela prikazana je podjela smrti u hrvatskoj književnosti za djecu i mladež te odaziv koji uključuje sa sobom.

Ključni pojmovi: dječja književnost, smrt, rat, djeca, bajka, dječji roman

10. Summary

The paper *The Motif of Death in Croatian Literature for Children and Young* deals with the representation of death in children's literature. The aim of the work was to analyze death in fantasy and literary realism and inspect the ways in which children of different age react to death. The motif of death was analyzed in the fairytales: *The Sleeping Beauty*, *Snow White and the Seven Dwarfs*, *The Little Match Girl* and novels: *The Boy in the Striped Pyjamas*, *Moj tata spava s anđelima (Mali ratni dnevnik)* and *Zagrebačka priča*. These works were used to show the classification of death in Croatian children's literature and the reactions it provokes.

Keywords: children's literature, death, war, children, fairytale, children's novels